

Anvisningar för läraren

Identifiera & agera

Lektionsmaterial för
årskurserna 7–9



Identifiera & agera

är en lektion som Förbundet för mänskliga rättigheter har planerat som stöd för att förmedla respekten för mänskliga rättigheter i årskurserna 7–9. Materialet kan behandlas på vilken lektion som helst.

Syftet med lektionen är att öka de ungas medvetenhet om de rättigheter som är förknippade med diskriminering. Med detta avses att eleven vet vad diskriminering är och känner igen diskriminering när han eller hon stöter på den. Dessutom lär eleven sig vem som bär ansvar att ingripa och var man får hjälp med att utreda fall av diskriminering.

Innehåll

Innehåll.....	2
1 Inledning	3
2 Centrala begrepp	3
3 Lagstiftning och övervakning	5
4 Myndigheter	7
5 Lektionen IDENTIFIERA OCH AGERA.....	8

1 Inledning

De mänskliga rättigheterna ingår i grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen, som trädde i kraft 2016, och ingår således i undervisningen i olika läroämnen. Undervisning som baserar sig på de mänskliga rättigheterna bygger bland annat på respekt för människovärdet, icke-diskriminering, jämlikhet och delaktighet. Dessutom stödjer och främjar undervisningen elevens förståelse för de mänskliga rättigheternas betydelse i hans eller hennes eget liv.

Den här handboken är avsedd som stöd vid förberedelsen av en lektion om diskriminering. I handboken finns bland annat information om centrala termer och myndigheter. Materialet är i första hand avsett för årskurserna 7–9, men kan också tillämpas i andra grupper. Lektionen kan hållas inom ramen för olika läroämnen eller till exempel under klasshandledarens lektioner.

2 Centrala begrepp

Med **diskriminering** avses att en människa eller en grupp av människor behandlas sämre på grund av en personlig egenskap. Bestämmelser om förbjudna diskrimineringsgrunder finns bland annat i diskrimineringslagen och jämställdhetslagen.

Med **indirekt diskriminering** avses olika regler eller förfaranden som verkar neutrala men som försätter en människa eller en grupp av människor i en sämre ställning. Till exempel tillgången till service endast på finska i samiskspråkiga områden eller nekad skolskjuts för ett barn med funktionsnedsättning, om föräldrarna beslutar om någon annan skola än närskolan för barnet.

Med **diskriminering på flera grunder** avses diskriminering utifrån två eller flera diskrimineringsgrunder. Till exempel en kvinna som använder rullstol kan bli

diskriminerad på grund av både sitt kön och sin funktionsnedsättning. Människor som tillhör minoriteter är särskilt utsatta för diskriminering på flera grunder.

Med **trakasserier** avses beteende som skapar en förnedrande, förödmjukande, hotfull, fientlig eller aggressiv atmosfär i anslutning till en förbjuden diskrimineringsgrund.

Med **rasism** avses diskriminering på grund av ursprung, hudfärg, nationalitet, språk eller religion. Rasism är inte bara handlingar mellan individer, utan den förekommer också strukturellt till exempel inom utbildningen.

Med **rimliga anpassningar** avses ändringar eller arrangemang som syftar till att säkerställa likabehandling av personer med funktionsnedsättning i en enskild situation. Vägran att göra rimliga anpassningar är diskriminering.

Med **positiv särbehandling** avses situationer där särbehandling är ändamålsenlig för att främja likabehandling eller förebygga diskriminering. Positiv särbehandling är inte diskriminering.

Med **yttrandefrihet** avses rätten att offentligt uttrycka sina åsikter utan förhandscensur. Yttrandefriheten berättigar dock inte till diskriminering, kränkning av en annan människa eller uppmaning till våld. Yttrandefriheten skyddar alltså inte individen mot eventuella följder.

3 Lagstiftning och övervakning

I Finlands grundlag föreskrivs om likabehandling, jämlikhet och förbud mot diskriminering. Närmare bestämmelser om dessa rättigheter finns i jämställdhetslagen, diskrimineringslagen och strafflagen. I detta lektionsmaterial fokuserar vi på diskrimineringslagen och jämställdhetslagen.

Jämställdhetslagen

(<https://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1986/19860609>)

I jämställdhetslagen, dvs. lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män, föreskrivs om diskrimineringsförbud på grund av kön och om främjande av jämställdhet mellan könen. Lagen syftar till att förebygga diskriminering på grund av kön, könsidentitet eller könsuttryck. Jämställdhetslagen tillämpas i regel i all samhällsrelaterad verksamhet och på alla områden i livet. Lagen tillämpas dock inte på relationerna mellan familjemedlemmar eller på andra förhållanden i privatlivet eller på verksamhet som ansluter sig till religionsutövning. Jämställdhetsombudsmannen och diskriminerings- och jämställdhetsnämnden övervakar att jämställdhetslagen följs.

Den reviderade jämställdhetslagen trädde i kraft i början av 2015. I reformen infördes diskrimineringsförbud som gäller könsidentitet, könsuttryck och kroppens könsdrag, och arbetsgivarna, myndigheterna och läroanstalterna ålades att förebygga diskriminering på grund av könsidentitet och könsuttryck. Dessutom utvidgades skyldigheten att göra upp en jämställdhetsplan till den grundläggande utbildningen.

Mer information om jämställdhetslagen (på finska):

<https://ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet-suomessa/tasa-arvolaki/>

Diskrimineringslagen

<https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2014/20141325>

I diskrimineringslagen föreskrivs om främjande av likabehandling och om diskriminering. Syftet med lagen är att främja likabehandling på alla områden i livet, förebygga diskriminering och effektivisera rättssäkerheten för den som utsatts för diskriminering.

Den reviderade diskrimineringslagen trädde i kraft i början av 2015 och lagens tillämpningsområde omfattar offentlig och privat verksamhet. Enligt diskrimineringslagen är utbildningsanordnare och läroanstalter skyldiga att främja likabehandling i sin verksamhet. Lagen ska dock inte tillämpas på verksamhet som hör till privatlivet eller familjelivet och inte heller på religionsutövning. Diskrimineringsombudsmannen, diskriminerings- och jämställdhetsnämnden samt arbetarskyddsmyndigheten övervakar att diskrimineringslagen följs.

Mer information (på finska):

<https://ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet-suomessa/yhdenvertaisuuslaki/>

4 Myndigheter

Jämställdhetsombudsmannen

www.tasa-arvo.fi/sv

Jämställdhetsombudsmannen är en självständig och oberoende myndighet som övervakar efterlevnaden av lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män.

Jämställdhetsombudsmannen övervakar också att könsminoriteternas diskrimineringskydd tillgodoses. Ombudsmannen ger anvisningar och råd om frågor som gäller jämställdhetslagen, om diskriminering på grund av kön och om främjande av jämställdhet mellan könen.

Presentationsvideo:

<https://youtu.be/SkfOd7oWg7g>

Diskrimineringsombudsmannen

www.syrjinta.fi/sv

Diskrimineringsombudsmannen är en självständig och oberoende myndighet, som har i uppgift att främja likabehandling och ingripa i diskriminering.

Diskrimineringsombudsmannens uppgift är att bedöma och säkerställa att människors rättigheter och individens rättssäkerhet tillgodoses så jämlikt som möjligt. Ombudsmannens uppgifter och befogenheter anges i diskrimineringslagen och lagen om diskrimineringsombudsmannen.

Presentationsvideo:

<https://www.youtube.com/watch?v=Kc1g8yk1V3o>

5 Lektionen IDENTIFIERA OCH AGERA

Lektionens längd:

- **45 minuter:** Materialet kan behandlas under en lektion. I så fall kan gruppuppgifterna i slutet ges som hemuppgift till eleverna.
- **90 minuter:** Materialet kan behandlas under en lektion. Då finns det tid att diskutera mer med eleverna och att göra gruppuppgifterna tillsammans.

Närmare anvisningar om hur man kan behandla de olika avsnitten finns nedan och i anteckningarna i PowerPoint-presentationen. I anteckningarna i presentationen finns också exempelfall som åskådliggör begreppen.

Stämningen under lektionen och lärarens roll

På grund av ämnets sensitivitet är det viktigt att läraren är insatt i ämnet. Stämningen i klassen under lektionen bör kännetecknas av öppenhet och gemenskap och det är bra om läraren redan på förhand känner till klassens dynamik och relationerna mellan eleverna. Syftet med materialet är inte att dela upp eleverna utifrån deras egenskaper, och under lektionen ska man inte betona en enskild elevs personliga upplevelser. Detta kan läraren påverka till exempel genom att undvika exempel som berör en enskild elev och som får den övriga gruppen att fästa uppmärksamhet vid honom eller henne. För att säkerställa att atmosfären är trygg ska läraren ingripa i all osaklig diskussion. Det är också viktigt att komma ihåg att vem som helst kan uppleva diskriminering och trakasserier. Materialet är således avsett för hela klassen.

Lektionens struktur

- 1) Inledning

- 2) Vad är diskriminering? Vad är inte diskriminering?
- 3) Påståenden om diskriminering
- 4) Att rapportera om diskriminering – vem ansvarar för att ingripa i diskriminering?
- 5) Gruppuppgift (hemuppgift)

1. Inledning

Dior 2–4

"Temat för dagens lektion är diskriminering. Under lektionen kommer vi att diskutera vad man menar med diskriminering och när det inte är fråga om diskriminering. Utöver det går vi tillsammans igenom vem man kan kontakta eller vad man kan göra om man själv blir utsatt för diskriminering eller lägger märke till diskriminering."

I början av lektionen ser vi en video där Carmen, Alex och Jonas berättar om sina upplevelser av diskriminering.

Länk till videon (Videon är finskspråkig, men kan förses med svenskspråkig text.): <https://youtu.be/pgj-c8WdxA4>

2. Vad är diskriminering? Vad är inte diskriminering?

Dior 5–12:

Genomgång av videon:

"Vad tycker ni att man avser med diskriminering?"

"Har du själv någon gång lagt märke till diskriminering?"

"Hur skulle du ha agerat i samma situation?"

"Diskriminering innebär att en människa eller en grupp av människor antingen med avsikt eller oavsiktligt behandlas sämre på grund av någon personlig egenskap. En sådan egenskap kan vara till exempel kön eller ursprung, såsom framkom i videon med Jonas, Carmen och Alex. Olika skenbart neutrala regler och förfaringsätt som ändå missgynnar en annan person är också diskriminering (t.ex. att arbetsgivaren kräver flytande kunskaper i finska, även om det inte är nödvändigt med tanke på uppgiften). Diskriminering beror ofta på fördomar som vi kan ha mot olika grupper av människor. Var och en av oss har dock rätt till likabehandling och diskriminering kränker alltid de mänskliga rättigheterna."

"Diskriminering förbjuds i internationella människorättskonventioner och är därtill förbjuden enligt finländsk lagstiftning. I Finlands grundlag föreskrivs om alla människors jämlikhet och om icke-diskriminering. Närmare bestämmelser om de olika egenskaperna finns bland annat i diskrimineringslagen och jämställdhetslagen. Diskrimineringslagen förbjuder diskriminering till exempel på grund av ålder, religion eller funktionsnedsättning. I jämställdhetslagen nämns igen till exempel kön, könsidentitet och könsuttryck."

OBS. På diorna finns flera animationer, se presentationen i föredragshållarvyn

"Trakasserier är en form av diskriminering. Med trakasserier avses beteende som kränker en människas människovärde genom att det skapar t.ex. en hotfull eller fientlig atmosfär i fråga om någon personlig egenskap.

Trakasserier kan vara till exempel öknamn, grova skämt eller gester. Sexuella trakasserier kan vara till exempel oönskade antydningar, tvetydiga skämt eller beröring.

Mobbning i skolan kan alltså vara trakasserier som är förbjudna enligt lag och som skolan är skyldig att ingripa i. Obs! Skolans anställda är alltid skyldiga att ingripa i mobbning, även om det inte är fråga om trakasserier som strider mot diskriminerings- eller jämställdhetslagen."

OBS. På diorna finns flera animationer, se presentationen i föredragshållarvyn

"Även rasism är diskriminering.

Med rasism avses att en människa eller grupp av människor behandlas sämre eller försätts i en sämre ställning på grund av ursprung, hudfärg, nationalitet, språk eller religion. Ordet rasism används när man hänvisar till dessa egenskaper. I övriga fall (t.ex. ålder eller kön) talar man om diskriminering. Ibland blandas termerna ihop och man kan tala om till exempel åldersrasism, även om man avser diskriminering på grund av ålder.

Rasism är inte bara enskilda handlingar eller umgänge mellan individer, utan det finns också strukturell rasism. Strukturell rasism kan innebära till exempel en situation där studiehandledaren uppmuntrar flickor att utifrån deras religion eller ursprung fortsätta i vårdbranschen efter högstadiet."

OBS. På diorna finns flera animationer, se presentationen i föredragshållarvyn

"Varje person med funktionsnedsättning har rätt till sådana arrangemang (dvs. rimliga anpassningar) som säkerställer att personen har en jämlik möjlighet att utnyttja till exempel olika tjänster. Försummelse av sådana arrangemang är förbjuden diskriminering enligt diskrimineringslagen. Med anpassningar kan man till exempel avse olika hjälpmedel eller tillgång till assistent."

OBS. På diorna finns flera animationer, se presentationen i föredragshållarvyn

"Vad är då inte diskriminering?"

Dålig behandling är inte nödvändigtvis diskriminering om den inte anknyter till någon förbjuden diskrimineringsgrund.

Till exempel oartigt beteende av en säljare är visserligen dålig kundservice, men det är fråga om diskriminering endast om beteendet grundar sig på en personlig egenskap hos kunden, till exempel kön eller hudfärg. Dålig service kan dock skada affärens rykte, även om den inte kan bevisas vara diskriminering.

Tidvis kan det också vara motiverat att behandla människor och grupper av människor olika. Till exempel är åldersgränserna för alkohol- och tobaksprodukter inte diskriminering av barn och unga, eftersom de syftar till att skydda och främja de ungas välbefinnande. Man kan alltså inte säga att till exempel restauranger skulle göra sig skyldiga till diskriminering genom att vägra sälja alkohol till barn."

3. Påståenden om diskriminering

Dior 13–19

Härefter visas tre diskrimineringsrelaterade påståenden för eleverna. Eleverna visar med tummarna om de anser att påståendet är sant eller falskt. Efter varje påstående visar läraren det rätta svaret och berättar mer om påståendet. Med tanke på aktiviteten spelar det ingen roll om eleverna svarar rätt. Läraren kan dock svara på frågor som påståendena kan väcka.

4. Att rapportera om diskriminering – vem ansvarar för att ingripa i diskriminering?

Dior 20–23

OBS. På diorna finns flera animationer, se presentationen i föredragshållarvyn

"Vad kan man alltså göra om man misstänker att man blivit utsatt för diskriminering eller lägger märke till att en vän diskrimineras?"

Dia 21

"Om det är möjligt är det bra att först diskutera det som hänt med någon du litar på. Det kan vara till exempel din egen förälder eller mor- eller farförälder, ett syskon, en annan släkting, en lärare, tränare, granne eller vän... En sådan person som du vågar tala med och som kan hjälpa, t.ex. att rapportera om situationen till de ansvariga instanserna.

Fundera en stund på vem den här personen skulle kunna vara för dig."

(OBS. På diorna finns flera animationer, se presentationen i föredragshållarvyn)

"Man kan börja utreda diskrimineringsfallet på plats. Du kan antingen själv eller tillsammans med den trygga vuxna kontakta den som du upplever har diskriminerat dig (t.ex. en köpman eller rektorn). Diskutera tillsammans vad som har hänt och hur situationen eventuellt kan rättas till.

Förbudet mot diskriminering gäller förutom skolor även privata tjänsteleverantörer. Läroanstalterna har dock enligt diskrimineringslagen en särskild skyldighet att säkerställa att trakasserier eller annan diskriminering inte förekommer. De måste ingripa effektivt i trakasserier."

Dia 23

"Om tröskeln för att kontakta personen eller instansen i fråga trots allt känns för hög, eller om du kanske redan har tagit kontakt men ärendet inte går framåt, finns det myndigheter som har till uppgift att hjälpa i fall av diskriminering. Dessa är till exempel diskrimineringsombudsmannens byrå (syrjinta.fi/sv) och jämställdhetsombudsmannens byrå (tasa-arvo.fi/sv).

Diskrimineringsombudsmannen är en självständig och oberoende myndighet, som har i uppgift att främja likabehandling och ingripa i diskriminering. Jämställdhetsombudsmannen är en självständig och oberoende myndighet som övervakar att jämställdhetslagen efterlevs och att könsminoriteters diskrimineringskydd tillgodoses.

Dessa myndigheter kan kontaktas anonymt t.ex. via deras chattjänst eller rådgivningstelefon. När man tar kontakt behöver man inte veta om det har förekommit diskriminering eller hur man ska agera i situationen. Beskriv händelserna och de sakkunniga bedömer om det eventuellt förekommit diskriminering. Dessutom berättar de om det är fråga om ett fall som de skulle kunna föra framåt eller om du borde kontakta en annan instans. Du kan också få råd om hur du kan kontakta den person eller instans som du upplever har diskriminerat dig.

Om situationen är sådan att det tydligt har skett ett brott, är naturligtvis polisen den rätta instansen. I osäkra situationer hänvisas du till rätt plats t.ex. från ombudsmännens byråer."

5. Gruppuppgifter (hemuppgift om lektionen är 45 minuter)

Dior 25–29

I gruppuppgiften repeteras det som eleverna har lärt sig under lektionen. Eleverna delas in i små grupper på cirka 4 personer och varje grupp får ett exempelfall. Grupperna har cirka 5 minuter på sig att diskutera sitt eget fall, varefter uppgifterna går igenom tillsammans.

Uppgift 1: Klädinköp

Fjortonåringarna Pihla och Paju begav sig ut för att köpa kläder. Säljaren kom mot dem vid dörren och vägrade släppa in dem utan att en väktare var närvarande. Säljaren konstaterar att "butikschefen har instruerat henne att göra så, eftersom de unga inte går att lita på". Efter att slutligen ha släppt in Pihla och Paju, betjänade säljaren dem inte på samma sätt som andra kunder.

- Vem gjorde sig skyldig till diskriminering i den här situationen? Varför?
- Vad var det som gjorde situationen diskriminerande?
- Vad kan Pihla och Paju göra efter det som hände?

Svar på uppgift 1:

- 1) Butikschefen gjorde sig skyldig till diskriminering genom att ge diskriminerande anvisningar. Säljaren gjorde sig skyldig till diskriminering genom att följa anvisningarna.
- 2) Kunderna behandlades olika utifrån deras ålder.
- 3) Flera alternativ. Till exempel kan de unga kontakta butikschefen, köpmannen eller den övriga ledningen och försöka diskutera saken. Pihla och Paju kan också kontakta diskrimineringsombudsmannen och be om råd.

Uppgift 2: Sommarjobb

Hannu såg en annons på sin skolas anslagstavla om sommarjobb i en glasskiosk på en badstrand. Han tog telefonen och berättade för kioskens ägare att han var intresserad av uppgiften. Han hade ju redan tidigare erfarenhet av kundservice. Ägaren skrattade och vägrade intervjua Hannu, eftersom endast "soliga flickor" anställs till hans kiosk.

- Vem gjorde sig skyldig till diskriminering i den här situationen? Varför?
- Varför diskriminerades Hannu?
- Vad kan Hannu göra efter det som hände?

Svar på uppgift 2:

- 1) Ägaren till glasskiosken gjorde sig skyldig till diskriminering.
- 2) Könet. Ägaren grundade beslutet på en generalisering om att flickor är lämpligare för kundservice.
- 3) Flera alternativ. Till exempel kan Hannu diskutera händelsen med en pålitlig vuxen och be jämställdhetsombudsmannens byrå om råd för att lösa situationen.

Uppgift 3: Klassutflykt

Toivo väntade ivrigt på vårens klassutflykt. Två veckor före avfärden delade läraren ut en lista i klassen över utflyktsplanerna. På programmet stod bland annat klättring och vandring i svår terräng. Toivo kan dock inte delta i alla de planerade aktiviteterna, eftersom han använder rullstol. Efter att ha hört om planerna ringde Toivos förälder till rektorn och bad att programmet skulle anpassas så att det är lämpligt för alla. Rektorn vägrade göra ändringar och uppmanade Toivo att stanna hemma.

- Vem gjorde sig skyldig till diskriminering i den här situationen? Varför?
- Varför diskriminerades Toivo?
- Hur skulle man ha kunnat agera annorlunda i situationen?

Svar på uppgift 3:

- 1) Skolan gjorde sig skyldig till diskriminering. Rektorn vägrade att göra rimliga anpassningar, vilket är diskriminerande.
- 2) Funktionsnedsättning. Toivo diskriminerades eftersom han använder rullstol.
- 3) Man skulle ha kunnat planera sådana aktiviteter för klassutflykten som även rullstolsburna elever kan delta i. Utifrån responsen skulle rektorn ha kunnat göra sådana ändringar i programmet som säkerställer att alla elever kan delta på lika villkor.

Tack för lektionen!

IDENTIFIERA & AGERA

Var och en av oss har rätt till
jämlik behandling



Detta material har tagits fram som ett led i projektet Tillsammans för jämlikhet, som får finansiering från Europeiska unionens program för rättigheter, jämlikhet och medborgarskap.

Upphovsmännen bär fullt ansvar för innehållet i publikationen och det representerar inte nödvändigtvis Europeiska kommissionens synpunkter